

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาบริเวณลุ่มแม่น้ำ สาขาที่ราบแม่น้ำบางปะกง

RICE CULTURE CHANGED OF FARMERS IN THE TRIBUTARY OF BANGPAKONG RIVER

ศุภัทรา อำนวยสวัสดิ์
ดุษฎินิพนธ์ สาขาวิชาไทยศึกษา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาบริเวณลุ่มน้ำสาขาที่ราบแม่น้ำบางปะกง โดยเลือกศึกษา 2 ชุมชน คือ ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้เป็นกลุ่มชาวนา 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเอง 2) ชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเองและเช่า และ 3) ชาวนาเช่าที่ดิน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ จำนวน 25 คน คำถามมีหลักเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวที่มีมาแต่สมัยดั้งเดิมและการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สมัยใหม่ โดยศึกษาการเปลี่ยนจากลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และองค์ประกอบแวดล้อมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวนาที่ทำให้เกิดผลทางบวกและทางลบ

ผลของการวิจัยปรากฏว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนา ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จากสมัยดั้งเดิม คือก่อนปี พ.ศ. 2525 มาเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบสมัยใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2525-ปัจจุบัน ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวนาและส่งผลกระทบทั้งในทางบวกและทางลบ อันประกอบไปด้วยลักษณะทางด้าน สังคม วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ และองค์ประกอบแวดล้อมทางด้านเทคโนโลยี ความทันสมัย การคมนาคม และระบบข้อมูลข่าวสาร จากสมัยดั้งเดิมของทั้งสองชุมชนที่มีวิถีการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย การติดต่อระหว่างชุมชนยังคงไม่มีความสะดวก มีการผลิตข้าวเพื่อบริโภคเป็นหลักอาศัยพันธุ์ข้าวพื้นเมือง และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นตัวกำหนด เครื่องมือการผลิตไม่ทันสมัยใช้แรงงานจากคน และสัตว์ช่วยในการผลิต มีการช่วยเหลือแรงงานระหว่างเครือญาติ ขั้นตอนการผลิตอาศัยพิธีกรรม ความเชื่อ ประเพณี ค่านิยมโดยได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ และการรับรู้จากในชุมชน และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สมัยใหม่ ผู้วิจัยพบว่า มีการเปลี่ยนเป็นครอบครัวเดี่ยว ความสัมพันธ์ทางสังคมมีลักษณะซับซ้อน การติดต่อระหว่างกันชุมชน และนอกชุมชนด้วยรถยนต์แทนการเดินทาง โดยเรือมีความสะดวกรวดเร็ว

การผลิตเน้นการจำหน่าย และหาซื้อปัจจัยการผลิตจากพ่อค้า หรือคำแนะนำทั้งภายใน และภายนอกชุมชน การผลิตข้าวสมัยใหม่ขาดแรงงานการผลิตทำให้ชาวนาต้องจ้างแรงงานผลิตไม่มีการลงแขกช่วยเหลือ และเมื่อมีการนำเครื่องมือการผลิตที่อาศัยเทคโนโลยี ความทันสมัยเข้ามาใช้อาติ เครื่องไถนา ยาฆ่าแมลง สารเคมีทำให้ได้ผลผลิตอย่างรวดเร็วส่งผลให้ชาวนายอมรับในการเปลี่ยนแปลงอย่างรู้ตัวและไม่รู้ตัวแต่ชาวนาได้เปลี่ยนพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตไม่อาศัยพิธีกรรม ความเชื่อ ประเพณี ค่านิยมในการผลิต ชาวนาเปลี่ยนวิถีการผลิตพึ่งพิงการจ้างทำนาเกือบทุกขั้นตอน บางรายการทำนาเหลือแต่รักษาแปลงนาไม่ให้มีหญ้าหรือพุ่มไม้ สัตว์มากินผลผลิต ชาวนารุ่นใหม่เปลี่ยนค่านิยมในการทำนาเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม รับจ้าง รับเหมาก่อสร้าง หรือเปลี่ยนอาชีพในการผลิตข้าวไปเพาะพันธุ์กุ้ง เลี้ยงปลา ผลที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวส่งผลทั้งในทางบวกและทางลบ ผลทางบวกชาวนามีความสะดวกได้ผลผลิตอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงเครื่องมือการผลิตทำให้ชาวนามีโอกาสเข้าสู่ตลาดทางการค้าที่กว้างขวางมากกว่าในชุมชนหรือท้องถิ่น ส่วนผลทางลบทำให้เกิดสารเคมีตกค้าง ดินเสื่อม ภาวะหนี้สิน การหลงใหลหรือชื่นชมวัฒนธรรมของชาติอื่นมากเกินไปทำให้ชาวนาขาดความภาคภูมิใจ และถูกครอบงำทางวัฒนธรรมทำให้ชาวนาถูกบีบคั้นด้วยการทำงานอย่างหนักมีการเปลี่ยนพฤติกรรมในทางสังคมมีการจ้างแรงงานมากกว่าการแลกเปลี่ยนแรงงาน ให้ความสำคัญในเรื่องทุน หรือเงินเป็นใหญ่ใครที่มีทุนมากก็ถือว่าเป็นผู้ควบคุมปัจจัยการผลิต

คำสำคัญ: วัฒนธรรมข้าว/ การเปลี่ยนแปลง/ องค์ประกอบแวดล้อม/ ผลทางบวก/ ผลทางลบ

Abstract

The objective of this research was to study the rice culture changed of the farmers in the tributary of Bangpakong River basin used two samples communities which were the white and the green communities. Farmers in these communities were classified into 3 groups which were the farmers who had their own land for cultivation, farmers who both owned and rented the land and farmers who rented the land only. The data collected include indepth interview with 25 keys informants the changed evolving from traditional to modern period. The studied as a whole focuses on the changed of social, cultural, and economic factors affected the farmers' way of lives in both positive and negative aspects.

The research results that the rice culture changed of farmers from the traditional (before 1982 B.E.) to modern period (1982-present) affected the farmers' way of lives, in both positive and negative aspects, The changed factors both in positive and negative aspects were from the changed of culture, economy, technology, modernization, trans

portation, and information system. Traditionally, both communities were characterized by the simple way of lives, the inconvenience in communication between communities, rice cultivation for their own consumptions within the communities, used of the local rice stalking, depended on nature, team working among their relatives, reliance on the ritual believes, tradition and values from their ancestors and traditional practiced for the stages of production. Once the communities were modernized, families became nuclear families. The research found that families became more single family, social relations became more complex, automobiles replaced paddled boats. Rice production was no longer for family consumption but for sale to made profit relying on hired labor instead of exchanged of labor from neighbors. Most of modernized farmers switched from rice farming to shrimp or fish farming because of better profit. The results from changing rice culture had both positive and negative aspects. The positive outcomes were the convenience, the speedy production of farm product resulting from used modern technologies, bigger and wider market. As regards the negative outcome, in their farmland had residues chemical, erosion soil, the farmers got into debt, farmers lacked pride of their own traditional culture due to the dominance of imported culture. This is the reason that forced the farmers to work harder and saw to the importance of money more than any other things and the ones who own a lot of capital would control the means of production.

Keyword: Rice Culture /Change/Environment Component/Positive/Negative

บทนำ

การผลิตข้าวบริเวณลุ่มน้ำบางปะกงจากหลักฐานทางโบราณคดีได้มีการค้นพบบริเวณหนองโน อำเภอนับสนิม จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่กลางนาข้าว โดยผู้สำรวจได้ใช้แผนที่ทหาร ภาพถ่ายทางอากาศ และการสอบถามพูดคุยกับชาวบ้านในพื้นที่ ผลของการสำรวจพบว่า ได้ค้นพบภาชนะดินเผาปะปนกับเปลือกหอยทะเล และต่อมาได้มีการปรับไถเนินดินได้ค้นพบโครงกระดูกและภาชนะดินเผา รวมถึงเครื่องมือหิน เป็นขวานหินขัดทำจากหินเนื้อละเอียดอันเป็นวัสดุที่ไม่ได้อยู่ในท้องถิ่น และทำให้ทราบถึงแหล่งโบราณคดีทั้งสองแหล่งนี้มีความเชื่อมโยงไปถึงเรื่องการทำมาหากินตามธรรมชาติ และแหล่งใกล้เคียงบริเวณอื่น ๆ ที่มีอายุอาจถึง 6,000 ปีได้ (ไฮแอม, ชาร์ลส และรัชนี ทศรัตน์, 2542, หน้า 40-44) โดยในยุคแรกนั้นมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มโดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่มาตั้งแต่ครั้งต้นพระพุทธรูป ก่อตั้งกลุ่มใหญ่ดังกล่าว คือ กลุ่มลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตะวันตก มีเมืองอู่ทอง อำเภอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นเมืองสำคัญ และอีกกลุ่มเป็นกลุ่มบริเวณลุ่มแม่น้ำ

เจ้าพระยาตะวันออกมีเมืองศรีมโหสถที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ของเมืองตั้งอยู่บนปลายที่ราบสูงซึ่งทอดยาวมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือลงประชิดที่ราบลุ่มชายขอบอ่าวไทยซึ่งมีการพบซากรูปของโบราณศิลปวัตถุสถานอยู่บริเวณนี้ จึงทำให้เชื่อจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ว่า เมืองศรีมโหสถที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตะวันออกเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ และศูนย์กลางทางอารยธรรมของลุ่มน้ำบางปะกง ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และการให้เหตุผลพร้อมกับการให้คำอธิบายของนักวิชาการทำให้เชื่อได้ว่า บริเวณลุ่มน้ำบางปะกง เป็นบริเวณที่มีประวัติความเป็นมา อย่างยาวนานกว่าห้าพันปีมาแล้ว โดยบริเวณทางด้านตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ก็คือ บริเวณสองฝั่งของแม่น้ำบางปะกง ซึ่งเป็นแหล่งทำมาค้าขาย และมีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่พอเหมาะกับการเพาะปลูกถึงแม้ว่าบริเวณที่ตั้งของแต่ละส่วนของลุ่มน้ำบางปะกงจะมีลักษณะแตกต่างกันไปบ้างไม่ว่าจะเป็นทางด้านตะวันออกของลุ่มน้ำ บริเวณลุ่มน้ำใหม่ตอนล่างของลุ่มน้ำ บริเวณด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านตะวันออกเฉียงใต้ ด้านตะวันตก หรือบริเวณทางตอนใต้สุด ของลุ่มน้ำบริเวณตามที่ต่างๆ หรือบริเวณทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังคงมีความแตกต่างกันในลักษณะของพื้นที่ ซึ่งแต่ละแห่งยังมีความสมบูรณ์ไม่เท่ากัน พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำบางปะกงบริเวณลุ่มน้ำนี้จึงเป็นแหล่งทางธรรมชาติ ที่มีผู้คนได้อพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่เป็นจำนวนมากทั้งนี้เนื่องมาจากมีภูมิประเทศติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ประเทศกัมพูชา เวียดนาม ฯลฯ มีพื้นที่ตอนล่างติดกับอ่าวไทยที่สามารถติดต่อเชื่อมโยงทางการค้า และติดต่อกับสถานที่ต่าง ๆ ในภาคตะวันออกได้ เช่น บางพระปลาปลาร้อย บางละมุง และจังหวัดระยอง จันทบุรี เกาะกง การที่บริเวณลุ่มน้ำบางปะกงเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าว การเลี้ยงสัตว์ และมีการติดต่อค้าขายได้อย่างสะดวกจึงได้เป็นตลาดขนส่งข้าวและเป็นศูนย์กลางทางการค้า ที่มีความเจริญรุ่งเรือง และมีความโดดเด่นในภาคตะวันออก ทั้งนี้อาจพิจารณาได้จากการปลูกข้าวที่มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นมาตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งเข้าสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์โครงสร้างทางเศรษฐกิจได้มีการเปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อไทยได้ทำสนธิสัญญาบาวริง (Bowring Treaty) ซึ่งเป็นสนธิสัญญาทางการค้ากับประเทศอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 การปลูกข้าวของชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำบางปะกงซึ่งก่อนหน้านั้นมีจุดมุ่งหมายหลักเพียง 2 ประการ คือ การผลิตที่ดำเนินการภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบ พอยยังชีพ ด้วยวิธีการผลิตแบบง่าย ๆ ตามที่บรรพบุรุษเคยทำมาแต่ก่อน คือ อาศัยธรรมชาติเป็นเกณฑ์ไม่ต้องมีการปรับปรุงการชลประทานและดินแต่อย่างใด และอีกประการ คือ เป็นการจ่ายอากรค่าที่นาให้แก่รัฐ (สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, 2544, หน้า 16) เพื่อแลกกับความคุ้มครองในระบบศักดินา ที่มีมาตั้งแต่ในสมัยอยุธยา แต่พอหลังจากการทำสนธิสัญญาบาวริงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เศรษฐกิจของประเทศได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก มีการเปิดประเทศเข้าสู่ระบบทุนนิยมเสรีและเกี่ยวโยงเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลก การปลูกข้าวที่เป็นการผลิตเพื่อการบริโภคที่มีมาก่อนหน้านั้นได้เปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อขายหรือการส่งออกยังต่างประเทศแทนตามข้อตกลงตามพันธะสัญญาทางการค้าอย่างเสรีและความ

ต้องการข้าวเพิ่มขึ้นของตลาดโลกที่ยอมให้มีการผ่อนปรนและถูกจำกัดโดยรัฐ (สมชาย หลังหมอยา, 2521, หน้า 72) จนกระทั่งปริมาณความต้องการข้าวที่ส่งผลในอดีตเพิ่มขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากมีการปรับปรุงระบบการเมืองการปกครองของประเทศระบบไพบรและทาสได้มีการถูกยกเลิกไปด้วย ทางราชการจึงหาผู้ทำนาได้ยากมากขึ้นประกอบกับพื้นที่นาที่อยู่ในกรุงเทพฯ ปริมาณน้ำที่นำมาใช้ในการทำนาไม่เพียงพอลุ่มน้ำบางปะกงจึงถือเป็นนโยบายขยายพื้นที่การทำนาต่อจากบริเวณคลองรังสิต ที่มีการเร่งปลูกข้าวในกรุงเทพฯ การขุดคลองเพื่อช่วยในระบบชลประทานกับการทำนาจึงมีเพิ่มมากขึ้นเพื่อให้ทันกับความต้องการในการส่งออก ส่งเลี้ยงกองทัพ และโรงสีที่มีจำนวนมากในกรุงเทพฯ เช่น คลองบางขนาก คลองพระองค์เจ้าไชยานุชิต คลองประเวศบุรีรมย์ คลองสำโรง อาชีพการเพาะปลูกข้าว จึงเป็นอาชีพหลักของชาวนาในบริเวณลุ่มน้ำบางปะกงที่ตั้งรกรากมาแต่เดิมของชาวนาที่ถูกกวาดต้อนจากสงคราม โดยมีจุดมุ่งหมายของรัฐเป็นส่วนประกอบ จะเห็นได้ว่า การที่ชาวนาจะมาตั้งรกรากปลูกข้าวในบริเวณลุ่มน้ำบางปะกงด้วยสาเหตุประการใดก็ตาม แต่อาชีพการทำนาปลูกข้าวเป็นอาชีพที่สำคัญเพื่อการยังชีพที่แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นสืบทอดต่อมายังรุ่นลูกสู่นหลานจนกระทั่งปัจจุบัน หลายชั่วอายุคนภายใต้ระบบอุปถัมภ์ ด้วยวิธีการลงแขกช่วยเหลือเพื่อให้ได้ผลผลิตตามความต้องการของผู้ปลูกหรือเจ้าของการผลิตโดยการเริ่มต้นจากวิธีปลูกด้วยเครื่องมือทำการเพาะปลูกอย่างง่าย ๆ ที่ทำกันในอดีต อาศัยวิถีการทางธรรมชาติและเครื่องมือที่ไม่มีควมทันสมัยมากนักในการเพาะปลูก ดังคำกล่าวของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ที่ได้เขียนไว้ในหนังสือ "เศรษฐกิจหมู่บ้านในอดีต" โดยกล่าวถึง การผลิตแบบยังชีพของไทยที่ผ่านมาไว้ ดังนี้ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2511, หน้า 11)

"...วิธีการทำนามีลักษณะล้าหลังมาก อาศัยแรงงานคน สัตว์ น้ำฝน ไร่ จอบแลคราดเป็นหลักการทำนาเริ่มต้นด้วยการไถดินไม่ ถางป่า ด้วยแรงงานมนุษย์เมื่อฝนตกชาวนาก็เริ่มไถ.."

ด้วยเหตุจากความล้าหลังและการอาศัยธรรมชาติเป็นที่พึ่งพิงซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการทางพฤติกรรมของมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวกับการแสวงหาอาหารเพื่อความอยู่รอดของชีวิต และความสงบสุขของสังคม ซึ่งสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ประกอบกับหลักการปฏิบัติที่เชื่อว่าจะก่อให้เกิดอาหารอุดมสมบูรณ์ เกิดสวัสดิมงคล และความปลอดภัยมั่นคงแก่ชีวิตทรัพย์สิน และสิ่งที่เกี่ยวข้อง (เชียม ทองดี, 2538, หน้า 18-20)

จากหลักฐานทางโบราณคดีทั้งก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์ที่มีการค้นพบโครงกระดูก วัตถุสิ่งของต่างๆ รวมถึงการพบเมล็ดข้าวสีด้าในหลุมฝังศพบริเวณลุ่มน้ำบางปะกง ทำให้เชื่อได้ว่า พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำบางปะกง มีประวัติศาสตร์ในการตั้งรกรากของผู้คนที่อาศัยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางธรรมชาติควบคู่กับวัฒนธรรมความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี มาอย่างยาวนานโดยเฉพาะการฝังศพที่อาศัยข้าวเพื่อใช้ในการประกอบในพิธีกรรม ซึ่งการนำข้าวเพื่อใช้ในพิธีกรรมนั้นเป็นการยืนยันหลักฐานที่สำคัญถึงในลุ่มน้ำบางปะกงว่าเป็นแหล่งที่มีการปลูกข้าวแหล่งใหญ่ที่อุดมสมบูรณ์และทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็น น้ำ ดิน แร่ธาตุต่าง ๆ ทำให้มีมา

ตั้งรกรากในบริเวณนี้เป็นจำนวนมาก ข้าวจึงเป็นวัฒนธรรมที่มนุษย์กำหนดขึ้นเพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของข้าว และความเป็นอยู่ที่ดี มีสุข และความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินแต่ด้วยองค์ประกอบแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่มีการเปลี่ยนแปลงไป มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตการทำนา มีการนำเครื่องจักรกลแทนการใช้แรงงานจากสัตว์ การใช้ยาฆ่าแมลงแทนการใช้ธรรมชาติบำบัด มีโรงสีข้าวแทนการตำข้าว การปลูกข้าวเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนเปลี่ยนเป็นไปเพื่อการจำหน่าย จากเดิมมีอาชีพทำนาเปลี่ยนเป็นการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ได้สร้างมูลค่าเพิ่มการผลิตแต่สิ่งที่เกิดขึ้นกับการเปลี่ยนแปลงกับได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงของชาวนา โดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำสาขาที่ราบแม่น้ำบางปะกง ซึ่งเป็นพื้นที่ในภาคตะวันออกที่มีวัฒนธรรม และภูมิศาสตร์ใกล้เคียงกับภาคกลาง และอยู่ใกล้กรุงเทพมหานครเป็นอย่างมาก ครอบครัวขยายที่มีทั้ง ปู่ย่า ตายาย ลูกป้า น้าอา พ่อแม่ พี่น้อง กลายเป็นครอบครัวเดี่ยวเพื่อเข้าสู่ตลาดแรงงานอุตสาหกรรม การมุ่งผลผลิตเพื่อให้ได้ผลตอบแทนจากการค้าทำให้เกิดการทำลายระบบความเชื่ออาหารที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนภายในชุมชน กิจกรรมต่างๆ ที่ทำในอดีตได้ถูกละเลย เช่น ละครพื้นที่บ้านที่เกี่ยวกับข้าวที่สร้างความสนุกสนาน และสร้างความสามัคคีในชุมชนได้ถูกยกเลิก การเปลี่ยนวัฒนธรรมข้าวที่เคยอาศัยธรรมชาติ ได้ถูกผลกระทบจากปัจจัยแวดล้อมของมลพิษ สารตกค้าง รวมถึงการส่งเสริมและการสนับสนุนกิจกรรมของชาวนา การส่งเสริมวัฒนธรรมข้าว ความเชื่อมโยงกับเครือข่ายทางสังคม ด้วยเหตุปัจจัยดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาวัฒนธรรมข้าวเกี่ยวกับพิธีกรรม ความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีตลอดจนองค์ประกอบแวดล้อมที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวที่ส่งผลต่อการดำเนินวิถีชีวิต และผลในทางบวก และทางลบของชาวนาบริเวณลุ่มน้ำสาขาที่ราบแม่น้ำบางปะกงในครั้งนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.ศึกษาวัฒนธรรมข้าว ที่ปรากฏเป็นพิธีกรรม ความเชื่อ ค่านิยมและประเพณีที่ส่งผลต่อการดำเนินวิถีชีวิตของชาวนา
- 2.ศึกษาองค์ประกอบแวดล้อมที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนา
- 3.การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวทำให้เกิดผลทางบวกหรือทางลบต่อวิถีชีวิตของชาวนา

แนวคิดนำในการวิจัย

ไทยศึกษา: แนวคิดแบบองค์รวม

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษา เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาบริเวณลุ่มน้ำสาขาที่ราบแม่น้ำบางปะกง” เป็นการศึกษาด้านไทยศึกษาโดยใช้แนวคิดแบบองค์รวม โดยมีฐานคิดที่ว่า “การที่จะทำความเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้นั้นไม่สามารถหาความรู้โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากศาสตร์บางศาสตร์หรือสาขาบางสาขาวิชาได้โดยเฉพาะสังคมของมนุษย์ที่มีวิวัฒนาการมาอย่างยาวนานและมีความสลับซับซ้อนดังนั้นก็กล่าวได้ว่า การศึกษางานทางด้านไทยศึกษาจึงเป็นการศึกษาเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองจากธรรมชาติ หรือปัจจัยแวดล้อมทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองโดยนำปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเหล่านั้นมาศึกษาด้วยวิธีการแบบองค์รวม (Holistic) ด้วยการนำเอาส่วนย่อยๆ หรือการนำความรู้จากศาสตร์ต่างๆ ด้วยการเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ของปัญหาอย่างแท้จริงโดยเฉพาะชาวนาที่เป็นรากเหง้าและกระดูกสันหลังของสังคมไทยที่ภาครัฐจะต้องหันมาเหลียวแลและหาแนวทางในการกำหนดนโยบายชาติเพื่อการพัฒนาชาติสืบไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงวัฒนธรรมข้าวที่ปรากฏเป็นพิธีกรรม ความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวนา
2. ทราบองค์ประกอบแวดล้อมที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว
3. ทราบผลทางบวก หรือทางลบของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว
4. สามารถนำผลที่ได้จากงานวิจัยประยุกต์ใช้ในการกำหนดยุทธศาสตร์ของชาติเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชาวนา

ขอบเขตของการวิจัย

1. ด้านพื้นที่ศึกษา เป็นการศึกษาบริเวณลุ่มน้ำสาขาที่ราบแม่น้ำบางปะกงโดยเลือกพื้นที่ศึกษาจากชาวนาใน 2 ชุมชน คือ ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว ในตำบลกอไผ่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้กับกรุงเทพมหานครและยังคงดำรงอยู่ของการทำนา แต่มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงระหว่างการเป็นเจ้าของที่นา และการเป็นเพียงผู้เช่านา
2. ด้านเนื้อหา ขอบเขตของเนื้อหาเป็นการศึกษา การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาโดยแบ่งส่วนที่ศึกษาออกเป็น 5 ส่วน ส่วนที่หนึ่ง ศึกษาจากแนวคิด และทฤษฎีทางด้านสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่วนที่สอง แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลง

วัฒนธรรมรวมถึงวัฒนธรรมข้าวที่ปรากฏเป็นพิธีกรรม ความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวนา ส่วนที่สาม แนวคิดที่เป็นองค์ประกอบแวดล้อมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว ส่วนที่สี่ ศึกษาาระบบเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ ส่วนที่ห้า วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม วัฒนธรรม และระบบเศรษฐกิจ

3.ด้านประชากร การศึกษานี้ ครอบคลุมประชากรที่เป็นเกษตรกรมีอาชีพในการทำนาปลูกข้าวที่เป็นทั้งชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเอง ชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเอง และเช่า และชาวนาที่เช่าที่ดิน

4.ด้านเวลา แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

4.1 ระยะเวลาการศึกษา เริ่มศึกษาวัฒนธรรมข้าวของชาวนาสมัยดั้งเดิมที่อยู่ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2525 และสมัยใหม่ ปี พ.ศ. 2525 - 2554 ที่เป็นยุคเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร

4.2 ช่วงเวลาการเก็บข้อมูล ข้อมูลภาคสนามประมาณ 1 ปี ระหว่าง มิถุนายน พ.ศ. 2553-มิถุนายน พ.ศ. 2554

วิธีการดำเนินการวิจัย

เป็นการศึกษาเนื้อหาสาระเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวบริเวณลุ่มน้ำสาขาที่ราบแม่น้ำบางปะกง จำนวน 2 ชุมชน คือ ชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว ตำบลกอไม้ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยหลักการและวิธีการดังนี้

1.การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการทุกประเภท เช่น งานวิจัย บทความทางวิชาการ ตำรา วิทยานิพนธ์ ทำเนียบท้องที่ เอกสารประกอบการสัมมนา เพื่อศึกษาสังคมวัฒนธรรมข้าว ระบบเศรษฐกิจ และองค์ประกอบแวดล้อมของวัฒนธรรมข้าวที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิต และส่งผลต่อการดำเนินชีวิตในทางบวก และทางลบ

2.ทำการสำรวจข้อมูลของพื้นที่โดยเข้าไปติดต่อกับหน่วยงานราชการที่เก็บข้อมูลของเกษตรกร คือ กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมการข้าว กรมชลประทาน กรมการค้าภายในจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักเกษตรอำเภอบ้านโพธิ์ สำนักงานเกษตรจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน ครุฑเรือนชาวนาที่ปลูกข้าวด้วยการติดต่อสอบถาม สัมภาษณ์ พุดคุย บันทึก ถ่ายภาพ กับชาวนา เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป

3.กำหนดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง ได้แก่ ชาวนาในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวที่มีที่ดินเป็นของตนเอง ชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเอง และเช่า และชาวนาเช่าที่ดิน ในตำบลกอไม้ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

สรุปผลการศึกษา

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ 1 และข้อ 2 สามารถสรุปได้ว่า ผลของการค้นพบในงานวิจัยมีส่วนเกี่ยวข้อง และมีความสอดคล้องกัน ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวนา มีข้อสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวนานั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีมาตั้งแต่สมัยดั้งเดิม (ก่อนปี พ.ศ. 2525) ประกอบไปด้วยลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และระบบเศรษฐกิจต่อมาเมื่อเข้าสู่สมัยใหม่ (พ.ศ. 2525-ปัจจุบัน) ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และระบบเศรษฐกิจได้มีองค์ประกอบแวดล้อมทางด้านเทคโนโลยี ความทันสมัย การคมนาคม การสื่อสาร เข้ามาเกี่ยวข้องในการเปลี่ยนแปลงด้วยซึ่งการเปลี่ยนแปลงของชาวนานั้นเริ่มจากวิถีชีวิตของชาวนาที่มีมาตั้งแต่สมัยดั้งเดิมที่ชีวิตความเป็นอยู่อันเรียบง่าย การเดินทางไปมาหาสู่กันไม่ค่อยมีความสะดวกมีการเดินทางโดยทางความสัมพันธ์ และการอยู่ร่วมกันเป็นแบบปฐมภูมิ (Primary Relationship) ระหว่างครอบครัวเครือญาติอย่างใกล้ชิดสนิทสนมพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการดำเนินชีวิตด้วยการผลิตข้าวเพื่อการบริโภคเป็นหลักวิธีการผลิตจะอาศัยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นตัว กำหนด และหลักความเชื่อทางพุทธศาสนา และพรหมณ์โดยมีพิธีกรรม ค่านิยม และประเพณี เครื่องมือที่ใช้ในการผลิตยังคงไม่มีความทันสมัย อาศัยแรงงานสัตว์ เมล็ดพันธุ์ข้าวนิยมใช้พันธุ์พื้นเมือง และใช้เครื่องมือในการผลิตหรือวัสดุที่หาง่ายในชุมชน หรือในท้องถิ่นที่ทำขึ้นเองจากภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการช่วยเหลือ หรือการลงแขกในการทำงานที่เรียกว่า “เอามื้อเอาแรง” ข้อมูลข่าวสารยังไม่ทันสมัยการรับรู้ข้อมูลจึงเป็นการรับรู้อย่างคับแคบที่ได้รับการเลียนแบบหรือถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและการแนะนำจากภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง

ต่อมาเมื่อวัฒนธรรมข้าวสมัยดั้งเดิมได้เปลี่ยนแปลงไปสู่วัฒนธรรมข้าวสมัยใหม่ (พ.ศ. 2525-ปัจจุบัน) ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจได้มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยนอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงยังมีองค์ประกอบแวดล้อมด้านอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องได้แก่ ด้านเทคโนโลยี ความทันสมัย การคมนาคม ระบบชลประทานซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ได้ส่งผลทำให้การดำเนินชีวิตของชาวนาได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยชีวิตความเป็นอยู่สะดวกสบายมากยิ่งขึ้นการติดต่อในชุมชนและระหว่างชุมชนเริ่มมีการใช้รถยนต์แทนทางเรือ ลักษณะของครอบครัวเปลี่ยนแปลงเป็นแบบทุติยภูมิ (Secondary Relation) คือ เป็นครอบครัวเดี่ยวไม่มีการพึ่งพาอาศัยกันการผลิตใช้เมล็ดพันธุ์ที่หาซื้อหรือการแนะนำจากเพื่อนบ้านหรือพ่อค้าคนกลางที่นำมาจำหน่ายในชุมชนใกล้เคียง และตลาดแปดริ้วการผลิตเน้นการค้าเป็นสำคัญไม่มีหรือแทบจะไม่มีประเพณี พิธีกรรม ค่านิยม และระบบความเชื่อทางศาสนาพุทธ พรหมณ์ร่วมในขั้นตอนการผลิตชาวนายอมรับวัฒนธรรมใหม่ทั้งแบบรู้ตัว และไม่รู้ตัวด้วยการหยิบยืมวัฒนธรรมตะวันตกทั้งในด้านความเป็นอยู่และวิถีการผลิตอาศัยเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วยในการเร่งการผลิตทดแทนแรงงานจากคนและสัตว์เครื่องมือการผลิตมีการใช้เครื่องจักรกลที่ทันสมัยมีการใช้สารเคมีในการบำรุงรักษาแทนการใช้

บู้ยดอก มีการใช้ยาปราบศัตรูพืชทดแทนระบบบำบัดจากธรรมชาติ มีการอาศัยระบบชลประทาน
เข้าช่วยทดแทนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ไม่แน่นอน ไม่มีการลงแขก เน้นการจ้างแรงงาน
เนื่องจากแรงงานขาดแคลนลูกหลานชาวนาสสมัยใหม่เปลี่ยนค่านิยม และมีทัศนคติในการดำเนิน
ชีวิตโดยมองว่า อาชีพชาวนาเป็นอาชีพที่ต่ำต้อยไม่เข็ดหน้าเขื่อตาในสังคม ยกจนไม่สามารถเปลี่ยน
สถานะทางสังคมได้ประกอบกับมีสภาพมีหนี้สูง ทำให้ชาวนาจำนวนมากมีการเปลี่ยนอาชีพไป
เพาะพันธุ์กุ้ง เลี้ยงปลา รับเหมา รับจ้าง และเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน
และบริเวณรอบชุมชนเป็นจำนวนมากการ เดินทางไปมาได้สะดวก มีระยะเวลาการทำงานและมี
รายได้ที่แน่นอนชาวนาบางรายจึงไม่หวนกลับคืนสู่อชีพชาวนาอีกเลยส่วนชาวนาที่ยังคงดำเนิน
ชีวิตด้วยการทำนาได้มีการตัดแปลง หรือเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว ตามสภาพแวดล้อมใหม่ซึ่ง
ชาวนาในปัจจุบันเองไม่มีครอบครัวใดที่มีการผลิตข้าวทุกขั้นตอนแต่ละครอบครัวจะใช้เครื่องจักรกล
ในการผลิต ไม่มีการทำนาเองทุกขั้นตอนแต่จะใช้วิธีการจ้างการทำนา ชาวนาบางรายจะทำหน้าที่
เพียงแต่คอยดูแลข้าวไม่ให้มีเพลี้ย แมลง หนอน สัตว์ชนิดอื่นที่มากินข้าว หรือชาวนาบางรายจะใช้
วิธีการจ้างทั้งหมดทุกขั้นตอนจนกระทั่งจำหน่ายซึ่งการจัดจำหน่ายมีการจัดจำหน่ายที่เปลี่ยนแปลง
ไปจากสมัยดั้งเดิม คือ พ่อค้าคนกลางนำรถนวดข้าวเกี่ยวข้าวพร้อมเครื่องวัดความชื้นเข้ามาซื้อใน
ชุมชนและนำไปขายต่อยังโรงสีใกล้ชุมชน หรือโรงสีใกล้ตัวเมืองแปดริ้วแทนการใช้เรือมาบรรทุกข้าว
และซื้อข้าวนำไปขายต่อยังโรงสีอย่างเช่นในสมัยดั้งเดิม ชาวนาไม่มีการรวมตัวในการต่อรองราคา
ผลผลิตการค้าข้าวในชุมชนยังคงเป็นเรื่องของผู้นำของครอบครัวที่เป็นผู้ขายในการดำเนินการทาง
เศรษฐกิจ ส่วนผู้กำหนดราคายังคงเป็นรัฐบาลและพ่อค้าคนกลางเป็นผู้กำหนด

ส่วนข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 สามารถสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม
ข้าวที่เกิดขึ้นจากลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ และองค์ประกอบแวดล้อมทางด้าน
เทคโนโลยี ความทันสมัย การคมนาคม ระบบการสื่อสาร ระบบอุปถัมภ์ และการชลประทานได้ส่ง
ผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวนาการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวยังส่งผลทำให้เกิดผลทั้งในทางบวก
และผลในทางลบต่อวิถีชีวิตของชาวนา

ผลทางบวกของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียว คือ

- 1) ชาวนามีความสะดวกสบาย และลดการใช้แรงงานอย่างหนักเช่นสมัยดั้งเดิม
- 2) การเปลี่ยนเครื่องมือการผลิตที่ทันสมัยทำให้ชาวนาได้รับผลผลิตอย่างรวดเร็ว
- 3) การเปลี่ยนเครื่องมือการผลิตส่งผลให้ชาวนาเข้าสู่กระบวนการแข่งขันในตลาดการค้าที่
กว้างขวางมากกว่าในชุมชนหรือท้องถิ่น

ส่วนผลทางลบ

- 1) ทำให้เกิดสารเคมีตกค้าง ดินเสื่อม ภาวะหนี้สิน การหลงใหลและชื่นชมวัฒนธรรมชาติ
อื่นๆ มากจนเกินไปทำให้ชาวนาขาดความภาคภูมิใจ และถูกครอบงำทางวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลต่อ
ความล่มสลายวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ

2) การเปลี่ยนเครื่องมือการผลิตจากสมัยดั้งเดิมมาเป็นแบบสมัยใหม่ ส่งผลให้ชาวนาถูกบีบคั้นด้วยการทำงานอย่างหนักมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางสังคม วัฒนธรรมและระบบเศรษฐกิจ อาทิ มีการจ้างแรงงานมากกว่าการแลกเปลี่ยนแรงงาน เน้นการจำหน่ายหรือมีการซื้อขายมากกว่าการช่วยเหลือหรือระบบน้ำใจ

3) ให้ความสำคัญในเรื่องทุน หรือเงินเป็นใหญ่ใครมีทุนมาก ถือได้ว่าเป็นผู้ครอบครองปัจจัยการผลิต

4) งานบุญงานกุศล หรือ งานที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ มีการร่วมลงแรงหยากแต่จะให้ความช่วยเหลือทางการเงินแทน เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานศพ และงานสำคัญทางศาสนาผลผลิตที่ได้ในชุมชน เช่น การผลิตข้าว ตะไคร้ มะพร้าว มะม่วง เลี้ยงปลา มีการซื้อขายมากกว่าการให้เปล่าหรือการแลกเปลี่ยน

5) ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมการเลียนแบบมากกว่าการสร้างวัฒนธรรม ที่เกิดจากจิตสำนึกของคนในชุมชน เช่น มีประเพณีที่จัดทำขึ้นในชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวโดยปราศจากบ้าน และวัดร่วมจัดให้

6) วัด และศาสนา เป็นที่พึ่งในชุมชนตั้งแต่ในสมัยดั้งเดิม ในสังคมสมัยใหม่วัดมีแนวโน้มจะเป็นนายทุนมากขึ้นมีการระดมทุนในการสร้างวัด และเป็นที่รวมตัวกันในชุมชนเพื่อทำพิธีกรรม และงานบุญต่าง ๆ แต่ในขณะเดียวกันวัดก็เป็นแหล่งรวมความบันเทิงในชุมชน มีการเล่นพนัน แสดงมหรสพ และจำหน่ายวัตถุมงคล

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาบริเวณลุ่มน้ำสาขาที่ราบแม่น้ำบางปะกงโดยศึกษาเฉพาะชุมชนสีขาว และชุมชนสีเขียวได้ส่งผลต่อการผลิต และการดำรงชีวิตทั้งด้านลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และระบบเศรษฐกิจของชาวนาเป็นอย่างมากซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นสิ่งที่ภาครัฐควรเข้ามามีบทบาท หรือหาแนวทางในการแก้ปัญหา หรือหาแนวทางในการพัฒนาอย่างถูกต้องโดยรัฐควรมุ่งหมายและเจตนาที่แท้จริงเพื่อส่งเสริมการกระจายรายได้และความอยู่เย็นเป็นสุขของผู้อยู่ในระดับชุมชน ครอบคลุม การพัฒนาประเทศ ไม่ใช่มุ่งแต่กระจายรายได้ภาครัฐควรเน้นและส่งเสริมให้ชาวนาได้เน้นการผลิตข้าวอย่างมีคุณภาพเพื่อใช้ในการบริโภคเป็นหลักและถ้ามีการผลิตมากพอจึงนำมาจำหน่าย ภาครัฐควรลงมาดูแลชาวนาอย่างแท้จริงไม่ปล่อยให้การทำนาเป็นอาชีพของชาวนาที่ต้องพึ่งพาตัวเองหรือช่วยเหลือ เช่น ให้มีการจำหน่ายราคาข้าว หรือประกันราคาข้าวเพื่อให้ชาวนาได้เงินเพียงชั่วคราวชั่วคราวแต่ภาครัฐควรมีการพัฒนาหรือช่วยเหลือชาวนาอย่างยั่งยืน ตั้งแต่ปัจจัยการผลิตกระบวนการนำมาจำหน่าย ภาครัฐควรลงมาดูแลชาวนาอย่างแท้จริงไม่ปล่อยให้การทำนาเป็นอาชีพของชาวนาที่ต้องพึ่งพาตัวเองหรือช่วยเหลือ รวมถึงการจัดหาอาชีพเสริมให้กับชาวนาให้มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นและสร้างองค์กรเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชนระหว่างชาวนากับภาครัฐ และภาครัฐกับภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัดให้ทำงานได้อย่างสอดคล้องกันไม่ใช่ต่างคน

แต่งงานที่ทำไมไม่ใช่เป็นเรื่องของการพัฒนาอาชีพให้กับชาวนา แต่เป็นเพียงการเน้นที่การพัฒนาสาธารณูปโภค เช่น ถนนหนทาง น้ำประปา ไฟฟ้าให้กับชุมชนผลิต และจัดจำหน่ายรวมถึงการจัดหาอาชีพเสริมให้กับชาวนาให้มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นและสร้างองค์กรเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชนระหว่างชาวนากับภาครัฐ และภาครัฐกับภาครัฐ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัดให้ทำงานได้อย่างสอดคล้องกันไม่ใช่ต่างคนต่างทำแต่งงานที่ทำไมไม่ใช่เป็นเรื่องของการพัฒนาอาชีพให้กับชาวนา แต่เป็นเพียงการเน้นที่พัฒนาสาธารณูปโภค เช่น ถนนหนทาง น้ำประปา ไฟฟ้าให้กับชุมชน

อภิปรายผลการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวที่ได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากสมัยดั้งเดิมที่มีการผลิตข้าวเพื่อการบริโภคเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายเมื่อเข้าสู่สมัยใหม่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามแนวคิดของชาโนน นักสังคมวิทยาชาวโปแลนด์ที่ได้ทำการวิเคราะห์โครงสร้างทางเศรษฐกิจของชาวนาในปัจจุบันมีการเปลี่ยนไปจากสมัยดั้งเดิมซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นต่าง ๆ คือ

1. กิจการไร่นาแบบครอบครัวชาวนาเป็นหน่วยพื้นฐานของการจัดองค์การทางสังคมที่มีหลายมิติเป็นกิจกรรมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ที่ทำงานที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมอื่น ๆ ตั้งแต่การตอบสนองความต้องการในการบริโภคในครอบครัวพันธะต่อการอุปถัมภ์อำนาจทางเศรษฐกิจ และการเมือง โดยกิจกรรมทางเศรษฐกิจผู้ชายจะทำหน้าที่ในการประสานความสัมพันธ์ทางครอบครัวด้วยระบบแห่งเงินตราเป็นแรงจูงใจสูงสุดเนื่องจากผู้ชายจะเป็นผู้นำของครอบครัวมากกว่าผู้หญิง ซึ่งในชุมชน ปากลัดยายมุดและชุมชนคลองแขวงกลัน ผู้ชายส่วนใหญ่ในชุมชนจะเป็นผู้นำในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และเป็นผู้นำในชุมชน กิจกรรมทางเศรษฐกิจผู้ชายจะทำหน้าที่เป็นฝ่ายประสานงานของครอบครัวในการหาปัจจัยการผลิตตั้งแต่หน่วยลงทุน การหาเมล็ดพันธุ์ การเตรียมดิน การหว่าน การใส่ปุ๋ย การฉีดยาฆ่าแมลง การนวดข้าวเกี่ยวข้าว จนกระทั่งการจัดจำหน่าย ส่วนผู้หญิงทำงานที่ไม่หนักมาก เช่น รวมหว่านข้าวหรือคอยหุงหาอาหาร

2. การทำการเกษตรแต่เดิมเป็นการทำงานที่ให้มีความสำคัญกับประเพณีเพื่อสนองตอบต่อความต้องการในการบริโภคแต่ในปัจจุบันการเกษตรกรรมให้ความสำคัญที่เน้นถึงความชำนาญและเป็นทางการโดยเฉพาะในชุมชนปากลัดยายมุด และชุมชนคลองแขวงกลันชาวนาสมัยใหม่ไม่นิยมการผลิตข้าวแต่จะนิยมไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่มีอยู่ในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงหรือไม่ก็เปิดทำธุรกิจส่วนตัวในชุมชน เช่น การเปิดร้านรับซ่อมมอเตอร์ไซด์ ร้านค้าในชุมชน รับเหมาก่อสร้างหรือรับจ้างทำของทั่ว ๆ ไป

3. วัฒนธรรม และประเพณีไม่มีความสัมพันธ์กับวิถีการผลิต วัฒนธรรมข้าวในปัจจุบัน

เกือบจะไม่เหลือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตอีกต่อไปแล้วเนื่องจากในชุมชนมีการยอมรับเทคโนโลยีเครื่องจักรกลสมัยใหม่เข้าสู่ในชุมชน เช่น มีการนำเครื่องไถนาแทนแรงงานคน และแรงงานสัตว์ ใช้เครื่องหว่านข้าว เครื่องใส่ปุ๋ย เครื่องตัดหญ้า เครื่องสูบน้ำแทนกังหันวิดน้ำชาวนาในชุมชนจึงไม่ได้หวังพิธีกรรมชาติอีกต่อไป

4. การถูกรวบงำจากบุคคลภายนอกทำให้ชาวนาต้องตกอยู่ภายใต้เบียดเบียนของอิทธิพลทางการเมืองที่มีความสัมพันธ์กับการกดขี่ทางวัฒนธรรมและการขูดรีดทางเศรษฐกิจเนื่องจากระบบการปกครองที่มีรูปแบบเป็นทางการได้เข้ามาแทนที่ของชาวนาที่มีอิสระในการผลิตเป็นไปเพื่อการบริโภคเปลี่ยนไปเป็นทางการค้าตามความต้องการหรือเจตนาของภาครัฐการผลิตข้าวของชาวนาจึงตกอยู่ภายใต้เงื่อนไข หรือกลไกของราคา ส่วนอิทธิพลทางการเมือง ผู้ขายส่วนใหญ่ จะเข้าไปควบคุมเศรษฐกิจ ทั้งนี้ เห็นได้จากในชุมชนผู้ที่มีบทบาทเป็นนายกเทศมนตรี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน บุคคลหรือกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ส่วนมากเป็นผู้ขาย และเคยมีบทบาทในชุมชนมาตั้งแต่สมัยดั้งเดิม

นอกจากประเด็นทางด้านสังคม วัฒนธรรม และระบบเศรษฐกิจที่มีอิทธิพลหรือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวนาในชุมชนสีขาวและชุมชนสีเขียวงานวิจัยชิ้นนี้ยังพบองค์ประกอบทางด้านอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว ได้แก่ ระบบอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นระบบความสัมพันธ์ในสังคมไทยที่มีอยู่ร่วมกันด้วยผลประโยชน์ต่างตอบแทนที่มีมาตั้งแต่ในสมัยดั้งเดิมได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยเนื่องจากโครงสร้างทางสังคมมีการเปลี่ยนแปลงเป็นระบบครอบครัวเดี่ยว และเงินตราทำให้ขาดแรงงานในการให้ความช่วยเหลือ (การลงแขก) ในการผลิตประกอบกับสังคมสมัยใหม่ เป็นสังคมของระบบการค้าวัฒนธรรมในการผลิตข้าวจากการแลกเปลี่ยนแรงงานจึงเป็นค่าที่อาศัยปัจจัยของราคา และค่าจ้างของแรงงานเป็นตัวกำหนด ความทันสมัย เนื่องจากภายในชุมชนได้มีการนำเทคโนโลยี เข้ามาเพื่อใช้ทดแทนเครื่องมือในการผลิตในสมัยดั้งเดิมประกอบกับมีการตั้งขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่ภายในชุมชน และชุมชนใกล้เคียงทำให้เกิดภาวะการณ์กระตุ้นในการสร้างกระบวนการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมวิถีการผลิต และการดำรงชีวิตจึงได้ถูกมีการเปลี่ยนแปลงตามมาด้วย

บรรณานุกรม

- กรมชลประทาน. (2535). การศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการก่อสร้างเขื่อนทดน้ำบางปะกง.
กรุงเทพฯ: กรมชลประทาน.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2511). พัฒนาการเศรษฐกิจประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิทยากร.
_____. (2551). เศรษฐกิจในหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2539). เทศบาลในบริบทการกระจายอำนาจแห่งยุคสมัย. กรุงเทพฯ: พี.เพรส.
- ทิตยา สุวรรณะชญ, สนิท สมัครการ และเจลิยว บุรีรักษ์. (2523). สังคมและวัฒนธรรมไทย:
ข้อสังเกตในการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2521). อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. (2544). หายูหากินเพื่อค้าเพื่อขายเศรษฐกิจไทยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.
กรุงเทพฯ: มติชน.
- สมชาย หลังหมอยา. (2521). ปัญหาชาวนา และนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต,
สาขาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา. (ม.ป.ป.). ประวัติการก่อตั้งสำนักงานเกษตรและ
สหกรณ์จังหวัดฉะเชิงเทรา. ฉะเชิงเทรา: สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัด
ฉะเชิงเทรา.
- เอี่ยม ทองดี. (2538). ข้าว: วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เอี่ยม ทองดี. (2551). วัฒนธรรมข้าว พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา เทคโนโลยีของ
อดีต ประเพณีในปัจจุบัน ตำนานแห่งอนาคต. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและ
วัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ไฮแอม, ชาร์ลส และรัชนี ทศรัตน์. (2542). สยามดึกดำบรรพ์: ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัย
สุโขทัย. กรุงเทพฯ: ริเวอร์ บุ๊คส์